Szerkesztők és szerepvállalások a régi *Korunk*ban: Dienes László és Gaál Gábor

BOTHÁZI MÁRIA

Keywords
László Dienes, Gábor Gaál, old Korunk, editorial models

Abstract *(Editors and commitments in the old Korunk)*
The author tries by presenting different points of view to draw a portrait of two determinative Korunk-editors: László Dienes and Gábor Gaál. The article points the intellectual strategies of the monthly journal by presenting the life, the perception and editorial engagement of these two editors. Furthermore it outlines what the two editorial models mean, which served as a base for the restarting the Korunk after 1957 and the new approach applied after 1989.

Cuvinte cheie
László Dienes, Gábor Gaál, vechea revistă Korunk, modele de redactare

Rezumat *(Redactori și roluri în vechea revistă Korunk /Epoca noastră/)*
Prin oglindirea mai multor puncte de vedere, articolul încearcă să schițeze portretele a două personalități marcante ale vechii reviste Korunk, redactorii László Dienes și Gábor Gaál. Strategiile intelectuale ale revistei sunt prezentate prin intermediul vieții, concepțiilor și rolului celor doi redactori. Articolul analizează pe de altă parte modelele de redactare elaborate de aceștia, modele din care revista s-a inspirat și după reînființarea din 1957 și a noului început de drum din 1989.

Botházi Mária

a BBTE doktorandusa

Jelen írásban azt kívánjuk körvonalazni, milyen, a későbbi évfolyamokra és korszakokra nézve irányadó szerkesztői koncepciók és tendenciák fedezhetők fel a régi Korunk történetében, megvizsgáljuk, miben áll a Dienes László - és a Gaál Gábor-féle lapszerkesztői modell, melyekből a Korunk szerkesztősége a kiadvány 1957 utáni újraindulásakor és az 1989-es koncepcióváltáskor is táplálkozott. A folyóirat szellemi stratégiáját Dienes László és Gaál Gábor életútján, szemléletmódján, szerkesztői szerepvállalásán keresztül kíséreljük meg bemutatni.

„Aki ma előre lát, az más irányban s egészen mást lát, mint aki a jelenben megragadt."

Kovács János a huszadik század kezdetének "*jellegzetes értelmiségi típusának*" nevezi Dienes Lászlót, aki "*töretlen illúziókat táplált az értelem és a műveltség ereje iránt*".[1] Dienes 1889. március 27-én született Tokajban, édesapja nemesi származású vidéki tisztviselő, az Árpád-kori Dienes nádorok leszármazottja, aki szabadelvű légkört teremtett otthonában. Középiskolai tanulmányait a debreceni Református Kollégiumban, a jogot Budapesten végezte, két évig Párizsban tanult. Fiatalon bekapcsolódott a Galilei Körbe, Szabó Ervin tanítványa, huszonegy éves korában a Szabó Ervin igazgatta budapesti közkönyvtár alkalmazottja és ugyanebben az évben megvédi doktori disszertációját is. 1918 őszén a Fővárosi Könyvtár vezetője Budapesten. Munkái 1914-től jelentek meg, háborúellenes cikkeit a Huszadik Század közölte. 1919 őszén barátjával, Bölöni Györggyel együtt mint politikai emigráns Romániában telepedett le, s együtt indítják meg 1921 januárjában a Bukaresti Hírlap c. napilapot: első romániai cikkeit Dienes ennek az újságnak írja. A húszas évek elején elsősorban az avantgárd irányzatok foglalkoztatták: „Aki ma előre lát, az más irányban s egészen mást lát, mint aki a jelenben megragadt" – írja a Napkeletben 1921. február 15-én *Nyugati szemle* c. rovatában (melyet később a Geniusban és a Keleti Újságban is folytatott), amelyben rendszeresen beszámol a nyugati avantgardista áramlatokról. 1922-ben Kolozsvárt telepszik le, s a Keleti Újság szerkesztőségi tagja 1925-ig. A Korunk előkészítésekor, 1925 nyarán jelent meg *Művészet és világnézet* című kötete, a cikkgyűjtemény, mint Kovács János megjegyzi[2], a két háború közti romániai magyar irodalom egyetlen avantgárd szellemű tanulmánykötete, amely „szokatlanul nagy feltűnés keltett" és „kétségtelenül a korabeli Európa színvonalán állt és jelentős szellemi teljesítmény volt".[3] Kritikusi munkássága mellett rendkívül aktív közéleti publicista volt, cikkei vitára ingereltek, polémiát váltottak ki, kitűnő érvelése és hatalmas tudása elegáns hangnemmel párosult. A Korunk alapításával egyidőben részt vállal a Társadalomtudományi Társaság létrehozásában, amely feladatául tűzte ki a romániai társadalmi valóság szociológiai vizsgálatát és a társadalomtudományi ismeretek terjesztését. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan jött létre Kolozsváron a Stúdió Társaság, a Szentimrei Jenő vezette avantgárd tömörülésnek, amellett, hogy alkalmi konferansziéja volt, talán szellemi patrónusa is lehetett.

A Korunkat 1926-ban indítja útjára, az első lapszám 1926 februárjában lát napvilágot, a lap belső oldalán szereplő önmeghatározást idézve: „Világnézeti Havi Szemle"-ként. A Korunk, melynek tizenöt évfolyamából hármat egyedül, két és felet pedig Gaál Gáborral társasban jegyzett. A tartott lap a magyar emigráció, mindenekelőtt Hatvany Lajos támogatásával jött létre. E szellemi műhellyel a magyar baloldali eszméket kívánták fenntartani és népszerűsíteni az 1918–19-es forradalmak utáni helyzetben a Romániában és a szomszédos országokban letelepedett emigráns polgári baloldal képviselői – úgymond áldozatos munkával, megfelelő anyagi háttér nélkül, „szívós igyekezettel" (Pomogáts).

Amint azt Pomogáts is kifejti új erdélyi irodalomtörténetében, „a Korunk szellemi stratégiája pluralista szemléletmódot és szerkesztői politikát eredményezett, az induló folyóiratnak a baloldal különböző árnyalatait és mozgalmait kellett megszólaltatnia, ha hozzá akart járulni az erők újraszervezéséhez”.[4] A lapot, írja Pomogáts, „polémikus többszólamúság” jellemzi minden közölt területen, s szükségszerűen eklektikus szerkesztői gyakorlat: szóhoz kellett juttatnia mindazokat, akik a magyar művelődés baloldali hagyományainak a fenntartásán dolgoztak és szembenálltak a konzervatív restaurációval és a politikai jobboldallal (polgári radikálisok, oktobristák, szociáldemokraták és kommunisták). Hasábjain helyet kaptak többek közt Hatvany Lajos, Kassák Lajos, Fábry Zoltán, Déri Tibor, Komlós Aladár, Aradi Viktor, Szentimrei Jenő, Sinkó Ervin írásai.

Emiatt az eklektikus szerkesztésmód miatt a későbbiekben sok kritika éri a Korunkat, főként a második folyam idejére eső szerkesztési szakaszban. Árnyalt megközelítésre jószerivel csak a magyarországi lapokban találni példát, így Csehi Gyula írását, aki szerint „az első években alakult ki a Korunk széles körű tájékozódása, rokonszenvezősen értelmező magatartása az európai avantgarde iránt. Már ekkor vált a lap azzá az enciklopédikus jellegű folyóirattá, amely később képessé lett arra, hogy a társadalomtudományok, a közélet, a művészetek és az irodalom jelenségei mellett nyomon kövesse a természetkutatás akkor kibontakozó nagy forradalmait is. Mindez sokkal megértőbb és igazságosabb értékelést érdemel, és talán alkalmas arra is, hogy semlegesítse az „eklektikus” jelzőben bújkáló pejoratív minősítést, amelyről a legkevesebb, ami mondható, hogy eléggé nélkülözi a történelmi igazság érzékét”.[5]

A Korunk-szerkesztői modellek és hagyományok megismeréséhez és megértéséhez indokoltnak látjuk hosszabban idézni Dienes Lászlónak az első Korunk-lapszámban közölt beköszöntőjét. A lapalapító így fogalmaz:

„Korunk gondolkodása, akárhova nyúl, mindenütt problémát talál. Mi a probléma? Egy megoldatlan kérdés. Egy kérdés, amelyre nem tudunk meggyőző feleletet találni. S ma csupa ilyen megoldatlan kérdések vesznek körül.

Problematikus lett körülöttünk az egész világ. Problematikus életünk gazdasági alapja, az egyszerű kenyérkereset, amelynek szintén elvesztettük szilárd bázisát, problematikusak társaséletünk alapformái, amelyek megrázkódtak, sok helyen megnyiltak alattunk, problematikusak szellemiségünk kiélésmódjai, melyek vagy kiapadtak vagy idegen vágányra terelődtek. Problematikus a tudomány, amely maga alatt vágja szigorú önkritikájának baltájával a megtámadhatatlannak látszott alapot, problematikus a művészet, amely csak keveset tud felmutatni, de elért eredményt nem, problematikus a vallás, amelynek hagyományos formáiból kiszikkadt az élet s amely új formát a lélek transzcendens vágyainak adni még nem tud, problematikus maga az élet, amelynek tartalmat és célt csak a problémákat leíró hit és meggyőződés adhat.

Nyúljunk bármihez, a legkisebbhez vagy a legnagyobbhoz, problémává válik kezünkben minden.

(...)

Annak tehát, aki egy alkotó jövő eljövetelét akarja, két irányban kell dolgoznia: egyrészt igyekeznie kell kiválogatnia a múlt eredményeiből azokat az elemeket, amelyek a jövő épületének építőköveiül felhasználhatók, másrészt pedig hozzászoktatni saját magát és kortársait az új szintézis szükségességének gondolatához s ami ezzel együtt jár, felébreszteni az ehez szükséges pozitiv alkotó lelki képességeket.

A jelen füzettel útjára induló szemle ehhez a munkához akar hozzájárulni erejéhez képest. Fő rendeltetésének azt tekinti, hogy a Nyugattól e kissé félreeső helyen, a maga szerény hatás lehetőségei között, ráébressze az embereket azokra a nagy problémákra, amelyek megoldása nélkül nyugodt épitő jövő el nem jöhet s adalékokkal hozzájáruljon ahhoz, hogy a nagy nyugati szellemi áramlatok közvetlen érintésétől elzárt, de gondolkodó és tépelődő emberek könnyebben tisztázhassák önmagukban azokat a fájó kérdéseket, amelyek elől egy igaz ember sem zárkózhatik el.

(...)

A világnézeti egység azért még sem fog hiányozni a szemléből. De ez az egység nem külső lesz, hanem belső. Nem arra törekszünk, hogy bizonyos tételeket addig ismételjünk olvasóink előtt, amig azokat elfogadják. Senkire sem akarunk a régi dogmák helyére ujakat ráerőszakolni. Szándékunk szerényebb, de egyuttal hasznosabb is: az olvasó elé akarjuk tárni közérthető, egyszerü szavakkal azt a matériát, amelyből önmaga belső világnézeti egységének felépitésén dolgozhatik. A szemlénk egységét nem a papiron, hanem az olvasók lelkében akarjuk megvalósitani. Mert célunk erőnkhöz képest azon dolgozni, hogy Európa mai papiros egysége helyébe az európai lélek eleven

alkotó egysége szülessék meg, amely megteremtse majd a mai ellentéteket grandiozus szintézisbe foglaló uj európai kulturát."

A dienesi gondolat szerint tehát a valódi erdélyiség egyben valódi európaiság is, s a kettő összefonása valóban sikerrel megvalósult az általa szerkesztett Korunkban. Egy év elteltével a Keleti Újság ekként következtet: „Egy esztendő után nyugodt lelkiismerettel mondhatja el Dienes László, hogy eltalálta, mi az, ami ma nekünk itt kell. (...) A Korunk nagy sikere annak a szerencsés megérzésnek tulajdonítható, amely azt súgta a szerkesztőjének, hogy bármit mondjanak is, és bármit mutasson is a látszat, Erdélynek igenis kell az európai világszemlélet, kell Európa. Dienes megpróbált egy olyan orgánumot teremteni, amely Európa levegőjét közvetíti a nyugati országok drága könyveitől és folyóirataitól elzárt erdélyi magyar közönségnek".[6]

Dienes tehát a magyar (és a kelet-közép-európai) baloldali szellemiség egyik legnagyobb hatású és legértékesebb műhelyét hozza létre – a lapot még Ligeti Ernő tartalmasnak és színvonalasnak nevezi, mely korai szakaszában „még nem vette fel azt a társadalomszemléleti merevséget, amelyet új szerkesztője, Gaál Gábor hozott magával." Megjegyzi: „A Korunktól bennünket szemléletben egy egész világ választ el, mégsem tagadhatjuk meg a folyóirattól, hogy információi egyik-másik társadalmi kérdés megvilágítása tekintetében hézagpótlónak bizonyultak és hogy irodalompolitikájának is, amely mindvégig szöges ellentétben állott a szellemi gironde, a Helikon irodalompolitikájával, jelentős szerepe volt az elburjánzó kritikátlanság és a fejét fel-felütő szólam-dagály megfékezésében".[7]

A Dienes szerkesztői koncepciója szerint napvilágot látott szemlét, említettük már, az eklekticizmus vonatkozásában, megannyi kritika érte, különösen a hatvanas–hetvenes évek korunkos szakirodalmában. E tanulmányok főként az akkori számokban képviselt „polgári dekadenciát" állítják szembe a később megnyilvánuló „szocialista alkotókészséggel."

„Ha meg akarnók határozni a Korunk első három – Dienes László nevéhez fűződő – évfolyamának eszmei mondanivalóját, akkor egy útjatévesztett, megcsömörlött, immár utópiák után kapkodó polgárság szellemi csődtömegéről kellene számot adnunk, egyes cikkek minden érdekessége, tanulságos volta, s a Dienes-féle vezércikkben megnyilvánult kétségtelen pozitív szándék ellenére".[8] – írja például Balog Edgár Itt és Most című, a régi Korunkról szóló tanulmányában. Nem áll szándékunkban kitérni e munkák részletesebb ismertetésére (a Korunk-kutatás 1957 és 1979 közötti időszakáról átfogó képet nyújt például Botka Ferenc), amit viszont fontos lehet megemlítenünk, az a Dienes László-féle szerkesztési koncepció Gáll Ernő általi utólagos felülbírálata a Számvetés című visszaemlékező kötetben. Mint írja, a fennebb körülírt jellemzés hosszú éveken át éles határvonalat húzott Dienes László és Gaál Gábor szerkesztésében megjelent lap évfolyamai közé, és

„Ha meg akarnók határozni a Korunk első három – Dienes László nevéhez fűződő – évfolyamának eszmei mondanivalóját, akkor egy útjatévesztett, megcsömörlött, immár utópiák után kapkodó polgárság szellemi csődtömegéről kellene számot adnunk, egyes cikkek minden érdekessége, tanulságos volta, s a Dienes-féle vezércikkben megnyilvánult kétségtelen pozitív szándék ellenére."

a pálmát szinte kizárólag az utóbbinak jutatta. „A valóban tudományos felmérés azonban nem térhet ki ama nyilvánvaló tény elől, hogy Dienes folyóirata a maga nyitottságával és legjobb értelemben vett szabadelvűségével, a modern világ újító filozófiai, tudományos és művészi termését közvetítette, s ezzel a szolgálattal termékenyítő impulzusokat adott a helyi kötöttségek és a nemzetközi tájékozódás, a vidékiesség és európaiság közötti feszültségben alakuló művelődésünknek”.[9]

Dienes csupán 1920 és 1928 között tartózkodott Romániában: gondolkodása és az általa képviselt nézetek miatt vasgárdista diákok véresre verték, az incidens után feleségével, Götz Irén egyetemi vegyészprofesszornővel és gyermekeivel 1928-ban Berlinben keresett menedéket. Mint társszerkesztő 1931 augusztusáig szerepel neve a Korunk élén, ekkor költözik Moszkvába, ahol 1945-ig nyelvpedagógusi és bibliográfiai munkásságot fejt ki. 1945-től Magyarországon él, ahol haláláig a fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója s a gazdaságtani tanszék vezető tanára az egyetem jogi karán.

Gaál Gábor (Budapest, 1891. márc. 8.—1954. aug. 13. Kolozsvár) Gál Anna szolgálólánynak és Szécsényi Nagy Gábornak, egy huszárezred lovászmesterének házasságon kívül született gyermeke volt. Budapesten érettségizett, majd 1911 őszétől a budapesti tudományegyetem bölcsészkarának latin–magyar szakos hallgatója, egyetemi tanulmányait csak 1917–18-ban fejezi be, minthogy a katonai behívó és a hároméves fronszolgálat félbeszakította azt. Az őszirózsás forradalom után, 1921-ben Bécsbe emigrált, ott Hatvany Lajos szűkebb köréhez tartozott. Írásai a Jövő, Tűz, Bécsi Magyar Újság, Panoráma és más emigráns lapokban jelentek meg. 1923–24-ben Berlinben dramaturg Korda Sándor filmvállalatánál. 1925 őszén visszatért Budapestre, ahol 1919-beli forradalmi tevékenységéért letartóztatták és pert indítottak ellene. Ideiglenes szabadlábra helyezése után újra Bécsbe távozott, majd 1926 őszén Kolozsvárra érkezett. Az első években az élvonalbeli kolozsvári napilapok (Keleti Újság, Új Kelet, Ellenzék) cikkdíjas külső munkatársa, de publicisztikájával és kritikáival az Erdélyi Helikonban és a Pásztortűzben is jelentkezett.

A Korunk szerkesztésébe 1928-ban kapcsolódott be. A címlapon neve 1929 januárjától együtt olvasható a lapalapító Dienes Lászlóéval 1931 szeptemberéig, amikor Dienes neve elmarad. Valójában már 1928 végétől, Dienesnek Berlinbe távozásától ő szerkeszti a lapot, s egészen 1940. szeptemberi megszűnéséig: amint azt a róla szóló tanulmányok írják, élete eggyéforrt a Korunk életével.

Önálló szerkesztői szerepvállalásának idejére esett a sztálini diktatorikus és szektariánus hatalomgyakorlás, amely rányomta bélyegét a kelet-közép-európai baloldali mozgalmakra, s a moszkvai akaratnak alárendelődő szektariánius, dogmatikus, egyoldalú, műveletlen, bolsevik művelődéspolitika irányvonalát a Gaál szerkesztette Korunk is követte. Ez a, Pomogáts Bélát idézve „türelmetlen és erőszakos művelődéspolitika”, csak a harmincas évek második felében enyhült meg „midőn az akkor kezdeményezett »népfrontpolitika« hatására a Korunk is összefogásra, minden baloldali és progresszív érték elismerésére törekedett, és kellő méltányossággal szólott a polgári humanista irodalom vagy a népi mozgalom eredményeiről”.[10]

Gaál Gábor munkásságát, ha úgy tetszik „nehéz öröksége" helyét és súlyát reményeink szerint megfelelőképpen, kellő távolságtartással, árnyalással és egyensúllyal kezeli majd egy átfogó erdélyi magyar sajtótörténet, jelen írás keretei között nem tisztünk ezt megtenni. Amit viszont szükségszerűnek vélünk felvillantani, az személyének és tevékenységének 1989 előtti és utáni megítélése, melynek nyomán talán képes lesz magában vázlatos portrét készíteni G.G.-ról az olvasó. A róla szóló szakirodalom középpontjában Gaál Gábor szerkesztői személyisége áll. Gaál Gábor halálának tízéves évfordulója alkalmából az egykori munkatársak egész sora emlékezik vissza a szerkesztő alakjára – nemcsak Kolozsváron, az újraindult Korunkban, hanem Budapesten, a Kortársban is. 1971-ben megjelenik Tóth Sándor Gaál-monogáfiája[11], amely Gaál megjelent műveinek bibliográfiáját is felsorakoztatja. Az erősen pártos hangvételű kötet szerzője, az általa szerkesztett tizenkét évfolyamnyi Korunkot tekinti Gaál igazi életművének, sorsszerűséget lát abban, hogy Gaál egy „haladó" folyóirat élére került „egy nagyon retrográd világban." A Tóth munkájából kirajzolódó piedesztálra állított, minden későbbi vád alól felmentett Gaál-kép nyilván nem lehet reális portré a 2010-es olvasó számára, a szerző később ezt a képet árnyalja a *Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából. Gaál Gábor sorsa és utóélete* című munkájában árnyalja némiképp, de a kutató számára – úgy tűnik – továbbra sem sikerül kiegyensúlyozott, nem elfogult képet nyújtania a szerkesztőről. Bár mindenképpen javára írható, hogy törekszik az árnyalásra: „Történelmi, életrajzi tény, hogy az általános válság éveiben, az addig is baloldali tájékozódású Gaál Gábor sok hozzá hasonló, kiváló írástudóval a forradalmi baloldalhoz csatlakozott. Egy-egy ilyen döntést hiba volna egyetlen okra visszavezetni, egy-egy ilyen döntést sok, egymást is módosító, nem is egyformán erős tényező együttes hatása határozott meg. Köztük erősen személyi, szubjektív motívumok, mint a fennebb taglalt is. Nem fér kétség hozzá, hogy amennyire hiba lenne Gaál esetében e személyes motívum jelentőségét eltúlozni, netán kizárólagosnak tekinteni, legalább annyira hiba lenne figyelmen kívül hagyni, teljesen megfeledkezni róla".[12] (191.)

Tóth Sándor neve említésénél fontos szólnunk a közte és Cs. Gyímesi Éva között kibontakozó polémiáról, mely a Korunk hasábjain volt olvasható 1991-ben. A Korunk, harmadik folyamában, többször is helyet biztosít az önrevíziónak, szembe próbál nézni egykori szerkesztői örökségével és a nevéhez hozzátapadt baloldalisággal. Ebbe a koncepcióba helyezkedik több Gaál Gábort és a régi Korunkat érintő írás is. Cs. Gyímesi Éva és Tóth Sándor pengeváltása elsősorban irodalom-központú, és azt a Gaál vezette (Gaált irodalompolitikusnak nevezi a szerző: „Mert véleményem szerint nem volt esztéta, sem irodalomtörténész, sem irodalomkritikus. Irodalompolitikus volt".[13]) „„irodalmi gyomirtásnak vélt lelkes közmunkát"[14] veszi górcső alá, amely a magyar irodalmat olvassa pártos szellemben újra, és, mint Cs. Gyímesi írja, mintegy két évtizedre hamis sémákba fagyasztotta a felnövekvő ifjúság irodalmi hagyománytudatát olyan frazeológia használatával, mint a „szentistváni gondolat imperializmusa", a Móricz-féle „kapitalista házasság", Petőfi „nemesi pesszimizmusa". Cs. Gyímesi szerint „Gaál Gábor szelleme nyomta rá bélyegét" négy évtized irodalmi nyomorúságára, hogy ez a szellem „a

Gaál Gábornak a romániai magyar irodalomban elfoglalt vezető kanonizátori szerepét vizsgálja 2001-ben megjelent munkájában Tapodi Zsuzsa is, pályája utolsó, 1946 és 1954 között szakaszára fókuszálva.

köztudatból kiszorított valódi értékeket, polgári, helikonista írók műveit",[15] Tóth Sándor viszont úgy véli, hogy „már 1946-tól Gaál Gábor szellemének a köztudatból (személyének a közéletből) való kiszorítása volt napirenden, és ez 1950-re be is fejeződött. Ettől kezdve pedig tizennégy esztendőn át (1964-ig) a sztalinista (zsdanovista) irodalompolitikának a romániai magyar irodalom „frontszakaszán" Gaál Gábor volt az első számú ellensége (és nem a Helikon!)"[16]

A G.G.-vita a márciusi baloldaliság számmal indul és a decemberi számban zárul le, illetve vet véget neki a szerkesztőség[17] önálló véleményalkotásra sarkallva az olvasót.

Gaál Gábornak a romániai magyar irodalomban elfoglalt vezető kanonizátori szerepét vizsgálja 2001-ben megjelent munkájában Tapodi Zsuzsa is, pályája utolsó, 1946 és 1954 között szakaszára fókuszálva. Megállapítja, „a Gaál Gábor által alkalmazott normarendszer a politikai, ideológiai értékeket állította a hierarchia csúcsára, ennek rendelte alá az összes többi értéket. Kritikusként és teoretikusként egy előre megkonstruált elvrendszert kért számon a műveken. Az elkötelezettség elvárása sematizált cselekményvezetést és emberábrázolást eredményezett, minden egyénit elhajlásnak minősített".[18]

A szerkesztő Gaál Gáborhoz és a róla szóló irodalomhoz visszakanyarodva említést kell tennünk Balogh Edgár tanulmányairól, illetve a korunk 50. születésnapjára született tanulmányokról is, amelyek, mint Botka László vonatkozó tanulmányában megállapítja: „számos új adattal árnyalták Gaál Gábor szerkesztői munkáját,[19] ugyanakkor az eddigieknél nagyobb mértékben irányították rá a figyelmet az alapító-szerkesztő, Dienes László személyiségére s a Korunk induló évfolyamaira.[20] A publikációk másik része főleg a folyóirat ún. „népfronti" szakaszával foglalkozott, rávilágítva a lap művészet-filozófiai vonatkozásaira[21] és azokra a kapcsolatokra, amelyek a magyarországi irodalomhoz fűzték." Balog Edgár elsősorban a valóságirodalom térnyerését szemben a „műteremirodalommal", a hazai szerep, a romániaiság megfogalmazását," a középosztály, a parasztság, a nemzetiség társadalmi elemzésének előmozdulását" a lap hasábjain tartja a Gaál Gábor szerkesztői feladatvállalása pozitív hozadékának.

1976. május. 20–21-én az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezésében emlékülést is szerveztek a régi Korunkról, melynek anyagához, minthogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban található meg, egyelőre nem jutott hozzá e sorok írója.

Pomogáts Béla idézett munkájában Gaál Gábor tevékenységét méltatva a szerkesztő érdemei között említi azt a tényt, hogy táborba szervezte az erdélyi magyar baloldali írókat és gondolkodókat: Balogh Edgárt, Brassai Viktort, Józsa Bélát, Becsky Andort, Csehi Gyulát, Gáll Ernőt, Jordáky Lajost, Kahána Mózest, Kovács Katona Jenőt, Méliusz Józsefet, Nagy Istvánt, Szilágyi Andrást, Salamon Ernőt. Munkája a szétszóródott magyar baloldali értelmiség nagy részére kiterjedt, az erdélyi munkatársak mellett közölte Bölöni György, Fábry Zoltán, Haraszti Sándor, Károlyi Mihály, Kemény Gá-

bor, Lukács György, Moholy-Nagy László, Molnár (Jeszenszky) Erik és Révai József írásait. Figyel a román irodalom alakulására: Tudor Arghezi, Emil Isac, Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Alexandru Sahia, Geo Bogza. A progresszív szellemű világirodalomnak is helyet adott: Bertolt Brecht, Ernst Toller, Stefan Heym, Romain Rolland, Carol Čapek, Jaroslav Hašek, Panait Istrati műveinek és kivált a szovjet irodalomnak: Gorkij, Majakovszkij, Gladkov, Solohov írásainak. Az érdemek közt említi azt is, hogy szinte emberfeletti munkával teremtette elő a megjelenés költségeit (előállításának és terjesztésének költségeit baráti társaságok támogatták országszerte, de Magyarországon, Csehszlovákiában és Jugoszláviában is), a betiltás állandó fenyegetését is ő hárította el.

Pomogáts úgy véli, „a minden körülmények között képviselt józanság eme erénye okozta Gaál Gábor időnkénti súlyos kritikai tévedéseit: a ráció biztonsága ugyanis nála doktrinér szigorral párosult. Ez okozta, hogy értetlenül, sőt ellenségesen állt szemben az erdélyi magyar irodalom osztályelvektől elzárkózó törekvéseivel, az Erdélyi Helikon mozgalmával és íróival, s általában nem vette kellően figyelembe a korabeli magyar irodalom és művelődés valós értékeit”.[22] (Többször is elutasította Babitsot, Móriczot, Kodályt a lap hasábjairól.)

Gaál a bécsi döntés és a Korunk megszűnte után óraadásból tartotta fenn magát, Szeremlei László álnéven vagy névtelenül könyvszerkesztőként is tevékenykedett. A II. világháború 1942 nyarától újra katonai szolgálatra kényszerítette, mint tartalékos főhadnagy 1944 őszén csapattestével Nyugatra sodródott, s a hadifogságból csak 1945 késő őszén került vissza Kolozs-

Kiss Zoltán fotója

várra. 1946 februárjától a Bolyai Tudományegyetem filozófiai tanszékén tanított. 1946-tól az Utunk főszerkesztője lett és a Romániai Magyar Írószövetség elnöke. 1952 nyarán bekövetkezett szívinfarktusa kétévi munkaképtelenséggel járó betegség után halálát okozta.

Amint láttuk, Dienes László és Gaál Gábor 1926 februárja és 1940 szeptembere között, nem azonos nyomvonalat követve bár, de meghatározó fórumot hozott létre a Korunkkal. A baloldal kimagasló szellemi műhelyeként számon tartott folyóirat nagy népszerűségnek örvendett, fénykorában ezerezerkétszáz példányban jelent meg, ami jelentős publicitásnak számított akkoriban. Az általuk képviselt szerkesztési modellek azóta is például szolgálnak a mindenkori Korunk-szerkesztők számára, és hatásuk vitathatatlanul rányomja bélyegét a következő Korunk-korszakokra.

Az 1957-ben iduló második és az 1990-ben rajtoló harmadik folyam szerkesztői egyaránt az általuk képviselt hagyományokhoz nyúltak vissza szerkesztési koncepcióik kidolgozásakor. A Gáll Ernő nevével fémjelzett második folyam vállaltan a Gaál Gábor-i örökségre épített a lapkészítés programjának kidolgozásakor. „A tovább folytatandó tradíció tekintetében – mint már említettem – a Gaál Gábor-féle Korunkat vallottuk magunkénak. A Dienes László nevéhez fűződő örökséget nemigen vállaltuk, sőt volt idő, amikor elhatároltuk magunkat tőle. Csak sokkal később, az alapító szerkesztő születésének századik évfordulóján (1989) nyílt alkalmam nyilvánosan kifejezni a részemről is lassan beérett felismerést, hogy hagyatékával sokáig mostohán bántunk" – írja Gáll Ernő *Számvetés* című munkájában.[23]

A Kántor Lajos főszerkesztőségével indult harmadik folyam a Dienes-modellhez nyúl vissza, mindez a programadó cikkből is kiviláglik. A Kántor által jegyzett szöveg a két Korunk-folyam jellemzőinek vázlatos bemutatása után mindkét időszakból kiemeli mindazt, ami 1990 elején érvényes lehet, egyértelműen kifejezve a Dienes-modell hagyományainak vállalását és továbbéltetését. Kiemelt helyet kap benne a folyóirat dialógusképességének fel-vagy újraélesztése, mint egyik legfontosabb célkitűzés és feladat, és hangsúlyossá válik az, hogy csak a különböző (tudomány)területek legjobb képviselőinek állandó párbeszéde, építő vitája révén válhat a lap a kor kihívásainak megfelelő, a provincialitást levetkőző, újszerű és eredeti kiadványnyá.

Könyvészet

Balogh Edgár: *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1976.

Balogh Edgár: *Számadásom (1956 – 1993).* Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, 1999.

Botka Ferenc: *A Korunk-kutatás problémái. Különnyomat. Jegyzetek a Petőfi Irodalmi Múzeum 1976. május 20–21-én tartott Korunk-konferenciája kapcsán.* Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1977.

Cs. Gyímesi Éva: *Gaál Gábor újraolvasásához*. In: Korunk, 1991. 3. sz.

Dienes László: *Sejtelme egy fölindulásnak. Kritikai írások (1921-1931)* (szerk. Sugár Erzsébet). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

Gaál Gábor: *Válogatott írások I-III.* (szerk. Sugár Erzsébet). Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1964–1971.

Gaál Gábor: *Erről van szó: válogatott írások*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1974.

Gáll Ernő: *Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995.

Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2004.

Méliusz József (szerk.): *A Korunk költészete*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.

Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 2008.

Tapodi Zsuzsa: *Irodalom a politika szolgálatában. Gaál Gábor munkássága pályája utolsó szakaszában (1946–1954)*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Bp., 2001.

Tóth Sándor: *G.G.: tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről*. Kriterion, Bukarest, 1971.

Tóth Sándor: *Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából. Gaál Gábor sorsa és utóélete*. Balassi kiadó, Budapest, 1997.

Tóth Sándor: *Pótlás a Gaál-ügyhöz*. In: Korunk, 1991. 12. sz.

Jegyzetek:

1 Kovács János: Előszó. In: Dienes, 1977. 5.

2 Uo., 19.

3 Uo.

4 Pomogáts, 2009. 277.

5 Csehi Gyula: A Korunk jubileumára. In: Nagyvilág, 1976/5. 763., idézi Kovács, In. Dienes, 1977. 12.

6 *Önkénytelen értékmérés.* Keleti Újság 1927. január 9., idézi Kovács, In: Dienes, 1977. 49.

7 Ligeti, 2004. 171.

8 Balogh, 1976. 31.

9 Gáll, 1995. 35.

10 Pomogáts, 2008. 279.

11 Tóth Sándor: G.G.: tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről. Kriterion, Bukarest, 1971.

12 Tóth, 1997. 191.

13 Cs. Gyímesi, 1991. 312.

14 Uo. 314.

15 Uo.

16 Tóth, 1991. 1537.

17 A vitát Kántor Lajos a következő szerkesztői megjegyzéssel zárja le: Tóth Sándor szíves figyelmébe ajánlom az 1946 és 1948 közötti romániai magyar sajtót, a Világosságot csakúgy, mint az Utunk indulását (azt például, hogy a már kijelölt Szentimrei helyett került az irodalmi lap élére GG). Vagyis nyilván valótlan T. S. állítása, hogy, „már 1946-tól Gaál Gábor szellemének a köztudatból (személyének a közéletből) való kiszorítása volt napirenden." Egyéb érveit ítélje meg az olvasó. Tóth Sándor és Cs. Gyímesi Éva GG.-polémiáját ezzel lezártnak tekintjük, anélkül persze, hogy a vitatott kérdéseket véglegesen tisztázottnak vélnénk.

18 Tapodi, 2001. 134.

19 Dávid Gyula: „... Kötelességek halmazából áll számomra a világ." Gaál Gábor leveleinek olvasása közben. Utunk 1976. 7. sz. 4.–Ruffy Péter: Az esték Gaál Gábora. Magyar Nemzet 1976. 93. sz. 11.–Szász János: Nem privatizálni, nem néplelkesedni – dolgozni. A Hét 1976. 8. sz. 4.

20 Kovács János: Az alapító-szerkesztő Dienes László. Jegyzetek a Korunk első évfolyamairól. A Hét. 976 6. sz. 6–7., 7. sz. 6. – Uő: A beharangozástól a fogadtatásig. Adalékok a Korunk megjelenésének történetéhez. Igaz Szó 1976. 2. sz. 124–131. – Dienes László levelei Fábry Zoltánhoz. Bev. Csanda Sándor. Irodalmi Szemle 1976. 1. sz. 60–70., 3. sz. 259–270.

21 Rácz Győző: Az avantgarde művészetfilozófiai problémái a népfronti Korunkban. A Hét 1976. 3. sz. 1, 5., 4. sz. 4., 5. sz. 4.

22 Pomogáts, 2008. 285.

23 Gáll, 1995. 35.